

การศึกษาและวิจัยด้วยวิธีปรากฏการณ์วิทยา

ศรีเพ็ญ ศุภพิทยากุล

บทคัดย่อ

สิ่งที่ได้กล่าวหรือแสดง หรือบันทึกไว้อย่างพิสดาร หากไม่ได้
ถูกกรองมาจากระบบความคิดของผู้นั้นเอง ก็ทำให้ความรู้ของผู้นั้นไม่
หากเป็นความรู้ของผู้ อื่นทั้งสิ้น

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายถึงวิธีการศึกษาและวิจัยเพื่อมุ่งหาความรู้ที่เป็นแก่น
จากปรากฏการณ์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ด้วยวิธีการที่เรียกว่า ปรากฏการณ์วิทยา ซึ่งในภาษาอังกฤษ
เรียกว่า phenomenology บทความนี้แบ่งออกเป็น 4 ส่วนด้วยกันคือ 1) ความหมายและความ
เป็นมาของปรากฏการณ์วิทยา 2) หลักการและความคิดรวบยอดบางประการของปรากฏการณ์
วิทยา 3) ลำดับขั้นในการศึกษาด้วยปรากฏการณ์วิทยา 4) ประโยชน์และข้อจำกัดของปรากฏ
การณ์วิทยา

โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นผู้ที่อยากรู้อยากเห็น มากบ้าง น้อยบ้าง สุดแต่แรง
จูงใจ ในขณะนั้น ดังนั้นเมื่อมีปัญหาหรือข้อสงสัยใด ๆ มนุษย์จึงพยายามค้นหา แสวงหาคำตอบ
อยู่เนื่อง ๆ แหล่งข้อมูลที่มนุษย์ได้คำตอบมามีอยู่มากมาย จากประสบการณ์ตรง จากคำบอกเล่า
และจากเอกสารที่ได้มีการบันทึกไว้อย่างมีระบบ ส่วนวิธีการที่มนุษย์จะสามารถรับสิ่งทั้งหลายที่
ได้ยิน ได้ฟัง ได้เห็น ได้สัมผัส แล้วมาประมวลเป็นความคิดของตนเพื่อตอบปัญหาที่มีอยู่
มักแตกต่างกันไป สุดแต่สถานการณ์หรือสภาพแวดล้อม ความสามารถและการฝึกฝนของแต่ละ
บุคคล

ปรากฏการณ์วิทยาถือเป็นหนึ่งในหลาย ๆ วิธีที่มนุษย์ใช้ในการศึกษาและวิจัยเพื่อแสวงหาความรู้ วิธีดังกล่าวกำเนิดจากแนวคิดทางปรัชญาและเริ่มมีบทบาทสำคัญเมื่อไม่นานมานี้เอง หลักการที่สำคัญของการแสวงหาความรู้ อย่างเป็นปรัชญา ตามที่ Zaner (1970) สรุปไว้ ก็คือ ผู้ศึกษาจะต้องยอมรับความไม่รู้ของตนเองเป็นเบื้องต้นเสียก่อน เล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องจัดความไม่รู้นั้นออกไปด้วยความพยายามอย่างมีระบบที่จะเข้าใจตนเองอย่างแน่แน่ว ชัดชัด ใจกว้าง กล้าหาญ และมีสติการยอมรับสภาพของความไม่รู้ของตนเองไม่ได้หมายความว่าผู้นั้นเป็นผู้ไม่มีภูมิเอาเสียเลย หากแต่เป็นการช่วยเปิดโอกาสให้รู้มากขึ้น ด้วยการผลัดความรู้ ทัศนคติหรือความเชื่อเดิมที่มีต่อเรื่องนั้น ๆ ไปไว้ที่อื่นเสียก่อนชั่วคราว เพื่อจะได้รับความรู้ใหม่ได้เต็มที่ เสมือนการวินิจฉัยในถ้วย 2 ใบ ใบหนึ่งเป็นถ้วยเปล่า และอีกใบหนึ่งเป็นถ้วยที่มีน้ำอยู่เต็ม ถ้วยใบแรกย่อมเก็บน้ำไว้ได้มาก ขณะที่อีกถ้วยหนึ่งไม่สามารถรับน้ำเพิ่มอีกได้ มีแต่จะล้นทิ้งไปโดยเปล่าประโยชน์ ในบทความนี้ผู้เขียนได้พยายามลำดับเนื้อเรื่องอย่างเป็นระบบเพื่อให้ผู้อ่านที่กำลังเปิดรับความรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยาได้แนวคิดสำหรับการแสวงหาความรู้ด้วยวิธีปรากฏการณ์วิทยาอย่างเต็มที่

ความหมายและความเป็นมาของปรากฏการณ์วิทยา

ปรากฏการณ์วิทยาเป็นคำที่ใช้เรียก ชื่อแนวความคิดของขบวนการทางปรัชญาที่สำคัญในศตวรรษที่ 20 Herbert Spiegelberg นักปรัชญาชาวอเมริกัน ได้อธิบายแนวคิดหลักของการศึกษาและวิจัยด้วยวิธีปรากฏการณ์วิทยาไว้เมื่อ ค.ศ. 1965 ว่าเป็น “การสืบสวนและพรรณนาโดยตรงจากปรากฏการณ์ที่ผู้ศึกษาได้ประสบอย่างตั้งใจโดยไม่คำนึงถึงคำอธิบายทางทฤษฎี และเป็นอิสระเท่าที่จะเป็นไปได้ จากข้อสันนิษฐานหรือข้อสมมติเบื้องต้นที่ยังไม่มีการสืบสวน”

ที่จริงแล้วการศึกษาด้วยปรากฏการณ์วิทยานี้ได้เริ่มมีมานานแล้วอย่างน้อยก็ในศตวรรษที่ 18 เมื่อ Johann Heinrich Lambert นักคณิตศาสตร์ปรัชญา ชาวสวิส-เยอรมัน ได้นำวิธีการนี้มาใช้ศึกษาทฤษฎีความรู้ที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า Theory of knowledge โดยศึกษาแยกความจริงออกจากมายาหรือภาพลวงและความคลาดเคลื่อน

ต่อมาในปี 1807 ผู้ซึ่งศึกษาเรื่องการพัฒนาทางจิตของมนุษย์ได้นำปรากฏการณ์วิทยามาโยงเข้ากับการศึกษาเรื่อง ทางจิต ที่เรียกว่า The Phenomenologie des Geistes,

หรือ Phenomenology of Mind โดยเริ่มต้นจากประสบการณ์ความรู้สึก จนถึงขั้นได้ความรู้สมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์วิทยานี้ก็ยังมีได้แพร่หลาย จนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 20

นอกจากทางปรัชญาแล้ว ได้มีการใช้ปรากฏการณ์วิทยาในการศึกษาและวิจัยในศาสตร์อื่น ๆ ด้วย อาทิ เช่น คณิตศาสตร์ ชีววิทยา และที่ใช้มากเห็นจะได้แก่ จิตวิทยา ซึ่ง Franz Brentano และ Carl Stumpf ชาวเยอรมัน ได้ปูพื้นฐานไว้ก่อนและผู้มาประสานต่อ ก็คือ William James นักจิตวิทยาชาวอเมริกันและกลุ่ม Wurzburg กับพวก Gestalt แต่พวกที่ใช้มากที่สุด ก็คือพวกที่รักษาคนไข้มีอาการทางจิต นอกจากนั้นแล้วยังได้มีการนำปรากฏการณ์วิทยา ไปใช้ในการศึกษาและวิจัยทางสังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ ศาสนา และทางการศึกษา (Encyclopaedia Britanica, 1984 ; Spiegelberg, 1965 ; Supapidhayaku!, 1987)

สรุปโดยย่อก็คือ วิธีการแสวงหาความรู้ด้วยปรากฏการณ์วิทยานั้น เริ่มมีมาตั้งแต่ในศตวรรษที่ 18 โดยนักคณิตศาสตร์-ปรัชญาแล้วเจริญเติบโตในสาขาปรัชญา จนกระทั่งแพร่หลายมากในศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะทางสาขาจิตวิทยา ปัจจุบันได้นำมาใช้ในหลายสาขา

ทั้งทางสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ซึ่งการกำหนดขั้นตอนในการศึกษาของแต่ละศาสตร์อาจมีความแตกต่างกันไปในรายละเอียด

หลักการและความคิดรวบยอดที่สำคัญบางประการของปรากฏการณ์วิทยา

หลักการและความคิดรวบยอดของปรากฏการณ์วิทยาที่ผู้ศึกษาควรจะได้รู้นั้น มีมากพอสมควร แต่ในที่นี้จะขอเลือกเพียงบางส่วนที่ผู้เขียนเห็นว่าจำเป็น และน่าจะช่วยให้ผู้อ่านได้เข้าใจเรื่องของปรากฏการณ์วิทยาดีพอสมควรมาอธิบาย

เมื่อกล่าวถึงปรากฏการณ์วิทยาก็จำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงตัว *ปรากฏการณ์* เองและ *หลักการสืบสวน* ปรากฏการณ์นั้น คำว่า 'ปรากฏ' ตามคำอธิบายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หมายถึงสำแดงออกมาให้เห็นในที่นี้จะขอใช้ความหมายที่ครอบคลุมถึงสถานะ เหตุการณ์ ความคิด หรือการกระทำที่แสดงออกมาให้เห็นให้รู้ให้สัมผัสไม่ว่าจะเกิดขึ้นโดยมนุษย์และ/หรือโดยธรรมชาติ หลักการศึกษาปรากฏการณ์ ก็คือการศึกษาเรื่องราว หรือความคิดที่เกิดขึ้นตามวิถีทางที่มันเกิด อย่างที่มันเป็นอยู่และที่ตัวของมันเอง คืออย่างที่ว่า Edmund Husserl กล่าวไว้ว่า "Turn to things themselves" ซึ่งหมายความว่า การจะศึกษาปรากฏการณ์

โตก็ให้มุ่งที่ตัวปรากฏการณ์นั้น ๆ หลักการก็คือการสืบสวนจะต้องเป็นไปอย่างลึกซึ้ง รอบคอบ และเป็นอิสระ

การเปิดรับความรู้อย่างลึกซึ้ง นั้นหมายความว่าอย่างไร ในการเปิดรับความรู้ (หรือประสบการณ์) ให้ได้ลึกซึ้งนั้น ผู้ศึกษาจะต้องยอมรับหรือทำตนเองเป็นผู้ไม่รู้ เพื่อสามารถค้นคว้าสิ่งที่ต้องการจะศึกษาได้เต็มที่ และต้องทำอย่างมีสติและเป็นระบบ จะต้องพยายามสงสัย และค้นหาคำตอบ ใช้ประโยชน์จากประสาทสัมผัสทั้ง 5 เปิดรับปรากฏการณ์ที่ศึกษาจนเกิดเป็นประสบการณ์ที่ซึมซาบเข้าสู่จิตสำนึกของผู้ศึกษาเกิดเป็นความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์นั้น ๆ ว่าจะอะไรคือสาระสำคัญของปรากฏการณ์นั้นและสาระเหล่านั้นสัมพันธ์กันอย่างไร

ที่กล่าวว่า การรับรู้เห็นต้องเป็นไปอย่างรอบคอบ หมายความว่า การสอบสวนปรากฏการณ์นั้นจะต้องทำไปทุกแง่มุม ทั้งที่ตัวปรากฏการณ์เอง และสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์นั้นด้วย เปรียบได้กับการจะซื้อบ้านสักหลัง ก่อนตัดสินใจผู้ซื้อคงพิจารณาไม่แต่เพียงรูปแบบบ้านที่ปรากฏเท่านั้น หากต้องพิจารณาตรวจสอบคุณภาพของวัสดุที่ใช้สร้างบ้านทั้งภายนอกและภายใน การใช้ประโยชน์ การสาธารณสุข โภค อากาศ เสียงรบกวน

เพื่อนบ้าน ท่าเลที่ตั้ง ตลาด โรงเรียน รวมไปถึงการเดินทาง สถานที่ทำงาน และอื่น ๆ รวมทั้งความสามารถในการซื้อขาย

การสืบสวนปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาก็เช่นเดียวกับการเลือกซื้อบ้านเพื่อจะให้ได้ข้อมูลเพียงพอที่จะบ่งชี้ว่าจะอะไรคือ โครงสร้างที่เป็นแก่นของปรากฏการณ์นั้น ผู้ศึกษาจำเป็นต้องสืบสวนทุกแง่มุมของปรากฏการณ์ โดยเฉพาะการศึกษาพฤติกรรมของคนหรือที่เกี่ยวข้องกับคนแล้วจึงจำเป็นต้องศึกษาทั้งในแง่ตัวบุคคล และสภาพแวดล้อมของเขาด้วย นักปรากฏการณ์วิทยาเชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนมีความเป็นเอกภาพทั้งในแง่ความคิดและการกระทำ ซึ่งอาจแปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม ดังนั้นการศึกษาพฤติกรรมของบุคคลจำเป็นต้องทำความเข้าใจประสบการณ์ชีวิตของเขาไปพร้อม ๆ กับสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม และความคิด ซึ่งซ่อนอยู่ภายใต้พฤติกรรมของเขา การศึกษาสภาพแวดล้อมทางสังคมนี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของโครงสร้างที่สำคัญของพฤติกรรมภายนอก อันจะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์หรือแก้ปัญหาอันเกี่ยวเนื่องกับพฤติกรรมที่ศึกษา สิ่งเหล่านี้อาจจะเป็นคำอธิบายได้ว่า เหตุใดจึงได้มีการนำปรากฏการณ์วิทยาไปใช้มากในการศึกษาทางจิตวิทยาและ

จิตเวช การสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัวและแบบ
เจาะลึก จึงถือได้ว่าเป็นวิธีการสำคัญ และใน
บางกรณี อาจถือเป็นวิธีเดียวที่จะได้ข้อมูลที่
แน่นอนเพื่อการวิเคราะห์

สำหรับการศึกษาปรากฏการณ์จากเอกสาร/
บันทึกใด ๆ ก็เช่นเดียวกัน ผู้ศึกษาจำเป็นต้อง
ต้องศึกษาแหล่งที่มาของเอกสารนั้นว่าเขียนขึ้น
ที่ไหน เมื่อไร โดยใคร เพื่อใคร และมีจุด
มุ่งหมายอย่างไร จึงจะสามารถตีความหมาย
ของข้อความหรือแนวคิดในเอกสารนั้น ได้ตรง
หรือใกล้เคียงกับที่ผู้เขียนต้องการจะสื่อ Ricoeur,
(1971) กล่าวไว้ว่า ความตรงของเนื้อหาที่ได้
จากการตีความหมายนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับว่า เนื้อ
หานั้นมีเหตุผลเพียงใด หากขึ้นอยู่กับเหตุผล
ที่ใช้ในการตีความเนื้อหาของนั้นเป็นสำคัญ ด้วยว่า
การตีความนั้นเป็นเรื่องของความพยายามที่จะ
ทำให้ได้ความรู้จากข้อความนั้น ไม่ได้เป็นการ
พิสูจน์ว่า ข้อความนั้นถูกต้องมีเหตุผลอย่างไร

ทั้งนี้วิธีการตีความหรือที่ภาษานักภาษ
เรียกว่า Hermeneutics นั้นจึงเกี่ยวข้องกับ
ความพยายามที่จะเข้าใจวัฒนธรรม สภาพ
แวดล้อมทางสังคมของผู้เขียนในเวลานั้นและ
ความพยายามที่จะค้นหาความคิดที่ผู้เขียนต้อง
การจะสื่อเพื่อความเข้าใจตรงกันระหว่างผู้ศึกษา
และผู้เขียน ซึ่งถือได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นมาก สำหรับ

การศึกษาทำความเข้าใจกับสิ่งที่มีผู้กล่าวหรือ
บันทึกไว้ ไม่ว่าจะเป็นอดีต หรือปัจจุบัน
(Radnitzky อ้างใน Kvale, 1983)

ส่วนที่กล่าวไว้ว่า การเปิดรับความรู้ต้อง
เป็นไปอย่างอิสระ นั้น หมายความว่าในการ
สืบสวนปรากฏการณ์ใดๆ ผู้ศึกษาจะต้องไม่ยอม
ให้ทฤษฎีใด ๆ ความรู้เดิม หรือข้อสันนิษฐาน
ของผู้อื่นมาอิทธิพลต่อการรับรู้ พิจารณา
และตัดสินใจของผู้ศึกษา การสืบสวนควรเป็น
ไปโดยอิสระในตัวของมันเองให้มากที่สุดเท่าที่จะ
เป็นไปได้ เพราะหากยอมให้สิ่งเหล่านี้เข้ามามี
อิทธิพลในการสืบสวนโอกาสที่ความรู้ความคิด
ใหม่จะเกิดโดยอิสระจะน้อย ผู้ศึกษาจึงจำเป็นต้อง
ระมัดระวังในเรื่องนี้เป็นพิเศษ หากได้มี
ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จะศึกษามาก่อนก็ควรจะ
กัน หรือกักไว้ที่อันเสียก่อน

นอกเหนือจากหลักการที่ได้กล่าวมาข้าง
ต้นแล้ว วิธีการที่สำคัญในการดึงเอาความหมาย
ทั้งที่ชัดและแอบแฝงอยู่ในปรากฏการณ์ออกมา
ให้ได้ก็คือ การแยกเอาสิ่งหลักออกจากสิ่งย่อย
การตีกรีดตรง และการทอนปรากฏการณ์

การแยกสิ่งหลักออกจากสิ่งย่อย ถือเป็น
หลักการสำคัญ เพื่อให้ได้แก่นแท้ของความรู้
จากปรากฏการณ์ที่ศึกษาหลังจากที่ได้สืบสวน
พิจารณา วิเคราะห์ และแจกแจง ปรากฏการณ์

อย่างละเอียดแล้ว ผู้ศึกษาต้องสามารถมองเห็น
สิ่งหลักๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นปรากฏการณ์นั้น ๆ
ได้ (เปรียบเทียบเหมือนการย่อความ ก็คือ การสกัด
เอาความคิดหลักของผู้เขียนออกมาจากราย
ละเอียด) ในกรณีการศึกษาจากปรากฏการณ์
นั้น วิธีการที่จะดึงเอาโครงสร้างหลักออกจาก
สิ่งทั่ว ๆ ไปอาจทำได้โดย จัดแยกแล้วค่อยทอน
ลงเป็นองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งอาจมีจำนวนมาก
จากนั้นจึงจัดลำดับเข้าสู่แนวที่เห็นว่าเป็นโครง
สร้างหลักของปรากฏการณ์นั้น ๆ ในช่วงของ
การทอน สิ่งย่อยเพื่อให้ได้สิ่งหลักนั้นการรับรู้
และการตีความถือว่ามีความสำคัญไม่น้อย ใน
ส่วนของการรับรู้และการตีความอาจถือได้ว่า
มีความเป็นอัตนัยสูง ดังนั้นผู้ศึกษาควร
ตระหนักถึงข้อนี้ และพยายามพิจารณาให้
รอบคอบและเป็นอิสระดังกล่าวข้างต้นก่อนการ
สรุปหรือตีความใด ๆ

การตรึงตรอง คือการใช้ความคิด
พิจารณาใคร่ครวญในสิ่งที่ได้พบได้เห็นหรือ
อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเปลี่ยนความสนใจกับสิ่ง
ที่ปรากฏชั่วคราวไปเป็นการตั้งคำถามกับสิ่งนั้น
แล้วพยายามหาคำตอบ ซึ่งอาจทำให้ต้อง
สืบสวนโยงใยไปสู่หลายปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้อง
การไตร่ตรองจำต้องอาศัยเวลา สมาธิ และ
สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย (สงบและผ่อนคลาย)

กลาย) เพื่อผู้ศึกษาจะได้ใช้ความคิดและเหตุผล
พิจารณา ใคร่ครวญ ถึงสิ่งที่กำลังศึกษา อย่าง
อิสระ แต่เป็นระบบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ
ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างแท้จริง

สำหรับ **การทอนปรากฏการณ์** นั้นก็คือ
การตั้งข้อสงสัยถึงความเป็นไปได้/ไม่ได้มีอยู่/
ไม่มีอยู่ ขององค์ประกอบหลักของปรากฏการณ์
โดยใช้ตรรกะ Husserl กล่าวไว้ว่า วิธีนี้ไม่ได้
เป็นการลด แต่เป็นการขยายความรู้ ความ
เข้าใจ ในปรากฏการณ์ให้แตกฉานออกไปทุก
แง่ทุกมุม เพื่อจะได้สามารถถลั่นกรองเอาสิ่งที่
เป็นแก่นออกมาจากปรากฏการณ์ทั่วไปได้ และ
ยังช่วยให้สืบสวนหาความสัมพันธ์ขององค์
ประกอบหลักของปรากฏการณ์ได้อย่างถูกต้อง
แน่นนอนมากขึ้นด้วย

ดังนั้น การตรึงตรองและการสืบสวน
อย่างมีเหตุผล จึงช่วยให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจอย่าง
แท้จริง และลึกซึ้ง ประจักษ์ในความสำคัญ
และโครงสร้างขององค์ประกอบหลัก ซึ่งแท้จริง
แล้วก็คือแก่นของความรู้ที่เป็น โครงสร้างพื้น
ฐานของปรากฏการณ์ที่นักปรากฏการณ์วิทยา
แสวงหา ด้วยโครงสร้างนี้ ผู้ศึกษาจะสามารถ
อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ทั้งในแง่จุลภาค
และในแง่มหภาคได้อย่างครบถ้วน เป็น
ประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ปัญหาในทุกๆระดับ

โดยสรุป ผู้ศึกษาคือผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากที่สุดในการศึกษาด้วยวิธีปรากฏการณ์วิทยา เครื่องมือ หรือเครื่องจักรใด ๆ ไม่สามารถนำมาช่วยวิเคราะห์เพื่อสกัดเอาแก่นของความรู้จากปรากฏการณ์ได้ ความรู้ที่ได้จากการศึกษาจะมีความถูกต้องแน่นอนเพียงใด ขึ้นอยู่กับความเข้าใจของผู้ศึกษาในหลักการและความคิดรวบยอดที่สำคัญของปรากฏการณ์วิทยา ความสามารถและทักษะที่จะนำความคิดเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์ในการค้นหาแก่นของความรู้จากสิ่งที่ศึกษาได้แตกฉานเพียงใด อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจและความสามารถดังกล่าว สามารถเรียนหรือฝึกฝนให้เกิดขึ้นได้ แม้จะต้องอาศัยเวลา แต่ก็ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้

ลำดับขั้นในการศึกษาด้วยปรากฏการณ์วิทยา

ถึงที่กล่าวมาแล้วว่า การสืบหาความรู้ด้วยวิธีปรากฏการณ์วิทยานั้น ได้แพร่หลายไปในหลายแขนงและสาขาวิชาต่าง ๆ มากมาย และมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น phenomenological sociology, ethnomethodology, phenomenological-psychology และ existential phenomenology เป็นต้น จึงไม่น่าประหลาดใจหากพบว่า การตีความในหลักการหรือรายละเอียดของวิธีการศึกษาจะแตกต่างกัน

ไปตามธรรมชาติของเนื้อหาวิชาในแขนงหรือสาขานั้น ๆ

ตัวอย่างเช่น Husserl เสนอวิธีการศึกษาหลักทางปรากฏการณ์วิทยาไว้ 2 ประการคือ 1) เน้นการบรรยายปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างละเอียด เป็นอิสระจากทฤษฎี ด้วยความรู้สึกนึกคิดและความมีสติของผู้ศึกษา ซึ่งจะนำไปสู่การค้นพบโครงสร้างที่สำคัญที่ประกอบเป็นปรากฏการณ์นั้น ๆ 2) การวิเคราะห์ปรากฏการณ์อย่างตั้งใจ ใช้ความรู้สึกนึกคิด และความมีสติของผู้ศึกษา พิจารณาปรากฏการณ์นั้น ไม่ใช่เฉพาะแต่ที่ปรากฏด้วยสายตาเท่านั้น แต่จะต้องสามารถโยงความคิดที่มีต่อสิ่งนั้นให้ครอบคลุมทุกแง่ทุกมุมเท่าที่จะเป็นไปได้

การที่เรามองเห็นผลสัมที่ปรากฏอยู่บนโต๊ะ แล้วเราสามารถบอกได้ว่ามีสี ผิวดู รูปร่างอย่างไรเท่านั้น ถือว่าเป็นการอธิบายสิ่งที่ปรากฏในแง่ของวิทยาศาสตร์เท่านั้น สำหรับ Husserl แล้วผลสัมนั้นนอกเหนือจากรูปร่างที่ปรากฏแล้ว สิ่งนี้คือ ผลสัมที่เป็นแบบในทางความคิด หรือ อาจเป็นผลไม่ชนิดหนึ่งที่สามารถรับประทานได้ และนี่เป็นผลสัมจริงหรือ ปลอม หรือ อาจเป็นตัวอย่างของวัตถุที่ต้องการเนื้อที่ และอื่น ๆ เป็นต้น การศึกษาอย่างอิสระจะทำให้การพิจารณาหาความจริงเกี่ยวกับสัมปโนนี้เป็นไปได้อย่างครอบคลุม แต่

ทั้งนี้หมายถึงสัมโบที่อยู่ตรงหน้าผู้ศึกษาเท่านั้น ไม่ได้หมายถึงสัมโบอื่น ๆ ด้วย

อีกแนวหนึ่งของการศึกษาด้วยปรากฏการณ์วิทยา คือ การวิเคราะห์อย่างตั้งใจ ด้วย การสังเกต คิด พิจารณา รวบรวมความคิด ความเข้าใจ ทั้งหมดเกี่ยวกับปรากฏการณ์นั้นๆ แล้วบรรยายออกมา โดยผ่านกระบวนการสังเคราะห์ทางความคิด ของผู้ศึกษาที่มีต่อปรากฏการณ์นั้น ๆ

สำหรับ Alfred Schutz เชื่อว่าการกระทำของบุคคล ย่อมไม่มีความหมายอะไรเลย หากพฤติกรรมที่แสดงออกนั้น ไม่สามารถสื่อให้เข้าใจได้ว่า ความหมายของพฤติกรรมนั้นคืออะไร ดังนั้น ตามความคิดของ Schutz แล้ว การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ด้วยวิธีการทางปรากฏการณ์วิทยา คือ จะต้องพยายามทำความเข้าใจในทุกแง่มุมของบุคคล หากด้านหนึ่งด้านใดของบุคคล ที่จะศึกษาดูกมองข้ามไป ผู้ศึกษาจะไม่สามารถเข้าใจถึงความหมายที่แท้จริงของ พฤติกรรมที่ปรากฏให้เห็นได้เลย และบ่อย ๆ ที่เราพบว่า การแสดงพฤติกรรมที่เหมือนกันของต่างบุคคล และต่างสถานที่ให้มีความหมายที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

Amedeo Giorgi และคณะที่ Duquesne University ใน Pittsburg ได้พัฒนาวิธีการ

ศึกษาศาสตร์ของมนุษย์ เน้นหนักในทางด้านจิตวิทยา ด้วยปรากฏการณ์วิทยา โดยการเริ่มจากการบรรยายปรากฏการณ์ที่ได้ประสบ ที่ละปรากฏการณ์ แล้วหาข้อสรุปของแต่ละปรากฏการณ์ จากนั้นจึงหาโครงสร้างหลักของปรากฏการณ์ที่ศึกษาทั้งหมด Giorgi เรียกวิธีการนี้ว่า "empirical phenomenological analysis"

ผู้วิจัยด้วยวิธีนี้จะเริ่มจากการเก็บข้อมูล คือ คำบรรยายปรากฏการณ์ หรือ บทสัมภาษณ์ในเรื่องที่ศึกษา แล้วดำเนินการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ (Polkinghorne, 1983)

1. อ่านคำบรรยายปรากฏการณ์นั้น เพื่อให้ได้ความเข้าใจรวบยอดเกี่ยวกับเรื่องนั้น
2. อ่านคำบรรยายนั้นอีกครั้งซ้ำ ๆ และพยายามสังเกต แยกแยะความหมายของคำบรรยายทุกชั้นตอน อย่างตั้งใจ เพื่อมิให้สิ่งที่สำคัญหลุดออกไป
3. จากนั้นตัดสิ่งที่ซ้ำซ้อนกันออกไป ให้เหลือเฉพาะแก่น โดยหาสิ่งที่ เป็นหลัก (essential units) แล้วพิจารณาความสอดคล้องของหน่วยหลักเหล่านั้น กับปรากฏการณ์ทั้งหมดเป็นการทดสอบความตรงของเนื้อหา
4. พิจารณาหน่วยหลักที่ปรากฏ จากภาษาที่ศึกษา พิจารณาความหมายของคำหรือความของภาษานั้น ว่าให้ความหมายอะไรจาก

ปรากฏการณ์ที่ศึกษา แล้วจึงแปลงคำเหล่านั้น เป็นภาษาทางจิตวิทยา

6. สังเคราะห์และผสมผสาน ความเข้าใจที่ได้รับจากปรากฏการณ์ที่ศึกษา ออกเป็นคำบรรยาย โครงสร้างของปรากฏการณ์ที่ศึกษา

อย่างไรก็ดี Spiegelberg (1965) กล่าวไว้ว่า การตีความหลักการศึกษานั้นไม่ถือเป็นเรื่องสำคัญเท่าความต้องการไปสู่แก่นของความรู้และในขั้นนี้ดูเหมือนจะมีผู้แย้งน้อยมาก แม้ว่าวิธีการปลี่ยนโยยในการศึกษาอาจมีแตกต่างกันไป แต่หลักการใหญ่ ๆ ซึ่งนักปรากฏการณ์วิทยาใช้อยู่ก็มักเป็นไปในทำนองเดียวกัน Spiegelberg ได้สรุปขั้นตอนสำคัญของปรากฏการณ์วิทยา ไว้ 7 ขั้นตอนดังนี้

1. สืบสวนปรากฏการณ์เฉพาะ เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ ด้วยวิธีการหยั่งรู้ วิเคราะห์ และพรรณนา ปรากฏการณ์นั้นโดยตรง ผู้ศึกษาต้องเปิดประสาทสัมผัสทั้ง 5 พร้อมกับการยอมรับความไม่รู้และมุ่งที่จะแสวงหาคำตอบให้กับตน สังเกตความแตกต่างและความเหมือนกันของสิ่งที่ได้พบเห็นในปรากฏการณ์นั้น

2. สืบสวนองค์ประกอบสำคัญ ของปรากฏการณ์-วิธีการก็คือ นำสิ่งที่ได้พบเห็น

จากชั้นที่ 1 มาจัดลำดับ ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รวบรวมสิ่งที่เหมือนเข้าไว้ด้วยกัน สกัดเอาสิ่งที่เรียกว่าแก่น สาระ หรือองค์ประกอบสำคัญของเหตุการณ์เหล่านั้นแล้วจัดกลุ่ม องค์ประกอบสำคัญใด ๆ ที่เป็นพวกเดียวกันไว้ด้วยกัน

3. หาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบสำคัญ ในขั้นนี้เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบสำคัญ ๆ ภายในแต่ละกลุ่ม ซึ่งจะเรียกว่าเป็นความสัมพันธ์ภายใน ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มจะเรียกว่าความสัมพันธ์ภายนอก ผู้ศึกษาจะต้องเข้าใจภาพรวมทั้งหมดของปรากฏการณ์ให้ดีพอจึงจะสามารถมองหาความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ ได้

4. สังเกตรูปแบบความสัมพันธ์ที่ปรากฏ ในขั้นนี้ผู้ศึกษาอาจเริ่มมองเห็นรูปแบบความสัมพันธ์หรือโครงสร้างของแก่นความรู้ของปรากฏการณ์นั้น ๆ ความเข้าใจของผู้ศึกษาไปปรากฏการณ์ตามชั้นที่ 1 ถึงชั้นที่ 3 จะมีส่วนสัมพันธ์กับรูปแบบที่ผู้ศึกษามองเห็น นอกจากนั้นความเป็นอิสระจากความคิด หรือทฤษฎีเดิมก่อนการศึกษา จะช่วยให้ผู้ศึกษาได้สำรวจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเสรี มีความเป็นตัวของตัวเอง และมีโอกาสที่จะได้ค้นพบสิ่งใหม่ได้มากที่สุด ซึ่งสิ่งที่ค้นพบจะเป็นความรู้ของผู้ศึกษาเองมิใช่ของคนอื่น

5. **สำรวจการเกิดของปรากฏการณ์ด้วยจิตสำนึก** ขั้นนี้เป็นการทบทวนที่ต่อเนื่องจากการเฝ้ามองรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในขั้นที่ 4 ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของปรากฏการณ์ที่ได้ค่อยๆ ก่อตัวขึ้น จนกลายเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ที่อธิบายได้

6. **ตั้งข้อสงสัยในสิ่งที่ปรากฏหรือมีอยู่** กระบวนการนี้ Husserl เรียกว่า “phenomenological reduction” หรือการทอนปรากฏการณ์ (ตั้งที่กล่าวแล้วในเบื้องต้น) ผู้ศึกษาต้องย้อนกลับไปพิจารณาปรากฏการณ์ทั้งหมดอีกครั้ง ทั้งคำถามที่เกี่ยวข้องกับการมีอยู่/ไม่มีอยู่และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์นั้น วิธีนี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาได้สำรวจปรากฏการณ์ทั้งหมดอย่างยุติธรรมเป็นอิสระ จากข้อสมมติที่อาจมีอยู่เดิม

7. **ค้นหาคำความหมายที่ซ่อนเร้น** ขั้นนี้เป็นความพยายามที่จะตีความของปรากฏการณ์ โดยเฉพาะประสบการณ์ของบุคคลซึ่งต้องอาศัยการทบทวนและความเข้าใจในสภาพแวดล้อมของบุคคลนั้นๆ เป็นสำคัญ

Spiegelberg กล่าวไว้ว่า คำว่าขั้นในที่นี้อาจจะไม่ใช้คำที่เหมาะสมนัก เพราะแม้ว่าบ่อยครั้งการสืบสวนหาความจริงจากปรากฏการณ์ในขั้นหลังอาจจะต้องอาศัยการศึกษาหรือ

ผลจากขั้นแรกๆ แต่ก็ไม่จำเป็นจะต้องเกิดขึ้น เช่นนี้ทุกกรณีเสมอไป นอกจากนี้นักปรากฏการณ์วิทยาส่วนใหญ่ยังใช้วิธีการศึกษาเพียง 3 ขั้น แรกเท่านั้น มีจำนวนน้อยที่ใช้ 4 ขั้นหลัง อย่างไรก็ตาม ไม่จำเป็นเสมอไปที่การสืบสวนเฉพาะในขั้นที่ 1 เพียงขั้นเดียว (ไม่มีขั้นอื่นๆ ตามมา) จะทำไม่ได้หรือไม่เป็นที่ยอมรับว่าเป็นวิธีทางปรากฏการณ์วิทยา

สำหรับการจัดประเภทปรากฏการณ์ที่ศึกษา และจำนวนที่ใช้ ตลอดจนเทคนิควิธีการรวบรวมปรากฏการณ์ที่จะศึกษานั้น อาจแตกต่างกันไปบ้างตามสาขาหรือแขนงวิชา และตัวผู้ศึกษาเอง ซึ่งมักเป็นไปตามลักษณะธรรมชาติของศาสตร์ สภาพแวดล้อม และวัตถุประสงค์ในการศึกษาแต่ละครั้ง

ประโยชน์และข้อจำกัดของปรากฏการณ์วิทยา

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า มนุษย์ใช้วิธีการต่างๆ ในการแสวงหาความรู้ตามความเหมาะสมกับเนื้อเรื่องและวัตถุประสงค์ของการศึกษ การเลือกวิธีที่ให้ประโยชน์สูงสุดในการสนองวัตถุประสงค์ของการศึกษา จึงเป็นเรื่องสำคัญ

ปรากฏการณ์วิทยาก็เช่นเดียวกับวิธีอื่นๆ คือ ไม่สามารถสนองตอบวัตถุประสงค์ในการศึกษาได้ทุกเรื่อง ปรากฏการณ์วิทยาสามารถช่วยให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้สูงสุดเมื่อ

1. ต้องการความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง ในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และด้วยกระบวนการความคิดของผู้ศึกษา ตั้งแต่พื้นฐานล่างจนถึงแก่นหรือข้อสรุป

2. ต้องการค้นหา แบบแผนความสัมพันธ์ของการเกิดและการมีอยู่ของปรากฏการณ์นั้น ๆ

3. ต้องการสร้างพื้นฐานความเข้าใจในเรื่องใหม่ ๆ ที่ยังไม่มีใครทำหรือศึกษาไว้เพราะปรากฏการณ์วิทยาไม่ต้องการความรู้ล่วงหน้า ไม่ต้องมีทฤษฎีหรือสมมติฐาน แต่ผลจากการศึกษาค้นคว้าปรากฏการณ์วิทยาจะช่วยให้การตั้งสมมติฐานการศึกษาและวิจัยต่อไปได้ ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของงานวิจัยเชิงบริสุทธิ์

ด้วยเหตุที่ปรากฏการณ์วิทยาไม่สนใจที่จะอธิบายสาเหตุ-ผลของปรากฏการณ์ ไม่มุ่งทำนายหรือทดสอบทฤษฎี/สมมติฐานที่มีผู้เคยตั้งไว้แล้ว ดังนั้นผู้ที่ต้องการผลทำนองนี้จึงไม่ได้ประโยชน์จากการใช้วิธีปรากฏการณ์วิทยานอกจากนี้การศึกษาของปรากฏการณ์วิทยานั้นมุ่งอยู่เฉพาะปรากฏการณ์ที่ศึกษาเท่านั้น โดยไม่คำนึงถึงปรากฏการณ์อื่น ๆ ซึ่งแม้จะมีลักษณะเดียวกันแต่ไม่ได้นำมาศึกษา ผลที่ได้ก็จะไม่พาดพิงหรือครอบคลุมไปถึง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นักปรากฏการณ์วิทยาไม่สนใจที่

จะนำผลการศึกษาไปใช้อธิบายทั่วไป แต่ผู้ศึกษาอาจนำผลที่ได้ไปช่วยทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์อื่น ๆ ได้ อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ของผู้เขียนพบว่า หากสามารถรวมปรากฏการณ์ได้จำนวนเพียงพอถึงจุดอิ่มตัว กล่าวคือถึงศึกษาต่อไปอีกก็ไม่ได้พบอะไรใหม่ขึ้น ผลที่ได้อาจจะสามารถนำไปอธิบายปรากฏการณ์อื่น ๆ ในเรื่องเดียวกันได้อย่างกว้างขวาง และสามารถเข้าใจทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสามารถมองเห็นจุดอ่อนของทฤษฎีเหล่านั้นได้อย่างทั่วถึงและชัดเจน โดยมีคั้งศึกษารายละเอียดของทฤษฎีนั้น ๆ มาก่อน

กล่าวโดยสรุป เรื่องของปรากฏการณ์วิทยานั้นเป็นวิธีการแสวงหาความรู้ที่ยังใหม่และแพร่หลายอยู่ในกลุ่มนักวิชาการ แม้จะหลายสาขาแต่ก็เป็นเพียงบางกลุ่มเท่านั้น ทั้งนี้ตามความคิดเห็นของผู้เขียนคือ อาจเป็นเพราะข้อจำกัดของการนำไปใช้คงกล่าวมาข้างต้นและความซับซ้อนละเอียดอ่อนของวิธีการศึกษา ซึ่งต้องการเวลามาก อย่างไรก็ตามสำหรับผู้ที่ต้องการแสวงหาความกระจ่างในเรื่องที่ศึกษาและจากพื้นฐานของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ปรากฏการณ์วิทยาก็จะสามารถช่วยได้มาก ไม่ว่าจะ เป็นในด้านความคิด กระบวนการ หรือ การทดลองก็อาจใช้ปรากฏการณ์วิทยาเข้าศึกษาได้ แม้ว่าจะต้องใช้เวลาแต่ผลที่ได้ก็คุ้มค่า

เอกสารอ้างอิง

- Encyclopaedia Britannica* (1984). S.V. "Phenomenology."
- Kvale, S. (1983). The qualitative research interview : A phenomenological and a hermenetical mode of understanding. *Journal of Phenomenological Psychology*, 14 (2), 171-196.
- Polkinghorne, D. (1983). *Methodology for the Human Sciences*. Albany : State University of New York Press.
- Ricoeur, P. (1971). The model of the text : Meaningful action considered as a text. *Social Research*, 38 (3), 529-562.
- Spiegelberg, H. (1965). *The phenomenological movement : A historical introduction*. The Hague : Martinus Nijhoff.
- Supapithayakul, S. (1987). *Successful Faculty Career Change : A Phenomenological Study of Essential Structures of Transition Processes* (Doctoral dissertation. Northern Illinois University, 1987).
- Zaner, R.M. (1970) *The Way of Phenomenology*. Indianapolis : The Bobbs-Merrill.